

Prof. Drs. L. van Kampen

Lezers reageren

Het axiomatisch voorbehoud en de verantwoordelijkheid voor fraude

Men mag Blokdijk dankbaar zijn dat hij het axiomatisch voorbehoud eens expliciet en uitvoerig aan de orde heeft gesteld. Dit is bij mijn weten nog nimmer gebeurd. Blokdijk schept daarmee de gelegenheid tot een weerwoord en wellicht tot verdere uitdieping van het onderwerp.

Het onderwerp heeft vele facetten. In de titel die Blokdijk voert wordt reeds het fraudevraagstuk genoemd. Dit is trouwens steeds de ongenoemde achtergrond van het axiomatisch voorbehoud geweest.

Andere door hem ter sprake gebrachte onderwerpen zijn de expectation gap, de onvoldoende technische kennis van de accountant. Men zou er ook nog de risico-analyse bij kunnen noemen. Er is dus blijkbaar een reeks van samenhangen met andere onderwerpen, waaruit men zou kunnen afleiden dat het als een centraal onderwerp kan worden beschouwd.

Het axiomatisch voorbehoud wordt onder accountants blijkbaar als vanzelfsprekend beschouwd. Toch is er wel eens oppositie geweest. Drs. H. Mey (thans hoogleraar) schrijft in het MAB van 1962 het volgende:

‘Aan het voorgaande wil ik toevoegen dat ik een verklaard tegenstander ben van axiomatische voorbehouden. Deze voorbehouden zijn nodig noch nuttig. Bovendien geven zij een ongewenste starheid en beperking aan het denken over de accountantscontrole’.

Er wordt nogal eens gesteld dat het axiomatisch voorbehoud in 1946 uit het Reglement van Arbeid verdween, niet omdat men het onjuist achtte, doch omdat men meende dat het zo vanzelfsprekend was dat het niet reglementair behoefde te worden bevestigd.

Onderzoek van de handelingen betreffende de reglementswijziging verschaft m.i. evenwel een andere impressie.

Ter gelegenheid van de reglementswijziging werd door Zuurdeeg enkele amendementen ingediend, waarvan er een luidde als volgt:

‘3 De accountant is niet verantwoordelijk voor onvolkomenheden in zijn arbeid indien die het gevolg zijn van:

b Leemten, welke het accountantsonderzoek niet aan het licht kon brengen'.¹

Zuurdeeg brengt hier een formulering van het axiomatische voorbehoud naar voren zoals die zich kennelijk in de loop van de jaren dertig had ontwikkeld. Deze ontwikkeling moet in de 'wandelgangen' hebben plaatsgevonden, daar er in de publikaties niets over is te vinden.

Had de formulering zoals die in het toenmalige Reglement van Arbeid was opgenomen, betrekking op de concrete accountantsarbeid (het boekenonderzoek), bij Zuurdeeg is zij geëvolueerd (men zou ook kunnen zeggen: gesublimeerd) tot een waarbij de concreetheid is verdwenen.

De Commissie tot Herziening van het Reglement van Arbeid had met de afwijzing van Zuurdeeg's amendement geen enkele moeite. Zij luidde: 'De vrijstelling 3b acht de Commissie overbodig. Men kan van niemand eischen wat hij niet kan'.²

Uit het een en ander af te leiden dat het (oude) axiomatisch voorbehoud als zijnde vanzelfsprekend overbodig werd bevonden, lijkt niet juist. Men kan beter stellen dat het oude axiomatisch voorbehoud werd overwonnen.

De latere discussie hierover kan daarom geen voortzetting geacht worden van de vroegere, doch is een poging tot het inblazen van nieuw leven in een onderwerp hetwelk reeds overleden was.

De vraag naar het axiomatisch voorbehoud wordt in verband gebracht met de grenzen van de accountantsarbeid in zijn controlerend aspect.

Blokdijk stelt dat als gevolg van die grenzen de accountant niet in staat is 'absolute zekerheid' ten aanzien van de jaarrekening te verschaffen.

De vraag komt op wat met die absolute zekerheid kan worden bedoeld. Een jaarrekening behoeft m.i. geen absolute zekerheid te verschaffen, wat men hieronder ook moge verstaan. De jaarrekening behoort zodanige informatie te verschaffen dat conclusies kunnen worden getrokken met betrekking tot de mogelijkheden op continuïteit van de onderneming, voorzover die uit cijfers betreffende het verleden kunnen worden afgeleid. De informatie die de jaarrekening verschaft is als gevolg hiervan aan vooronderstellingen onderworpen. De verschaftte zekerheid is daardoor steeds relatief, of wil men 'relationeel', d.w.z. dat zij onderworpen is aan de eisen die door het beoogde doel worden gesteld. Het begrip 'absolute zekerheid' zo al bestaanbaar, kan met betrekking tot de jaarrekening niet toepasbaar worden geacht.

Blokdijk doet geen poging het begrip absolute zekerheid te definiëren. Hij noemt wel enkele factoren die er afbreuk aan doen, te weten:

- gebrek aan deskundigheid met betrekking tot de technische aspecten van de onderneming;
- de onmogelijkheid steeds aanwezig te zijn;
- de economische noodzaak bekortingen in de controle aan te brengen bijvoorbeeld door middel van steekproeven.

Het is voor mij de vraag of de stelling dat een en ander de getrouwheid van de rekening zou beïnvloeden, inderdaad juist is.

De eerstgenoemde factor, het mogelijke gebrek aan deskundigheid bij de accountant, heeft in de jaren twintig en dertig uitvoerig onderwerp van discussie uitgemaakt, waarbij o.m. S. Kleerekoper in 1934 een belangrijke rol heeft gespeeld.

Hij betoogde dat het met de deskundigheid van de accountant wel mee zou vallen, omdat deze tenslotte hetzij middelbaar hetzij hoger onderwijs heeft genoten, en als zodanig is staat dient te worden geacht zich zover in de techniek van het te controleren bedrijf te kunnen inwerken als voor de controle noodzakelijk is.

Vervolgens werd betoogd dat het voor de accountant niet zozeer om de technische kenmerken gaat als wel om de bedrijfseconomische aspecten. Het gaat om de vraag of de geproduceerde artikelen een zodanige prijs opbrengen dat de kosten worden gedekt en er zo mogelijk nog een winstmarge overblijft. Moeilijkheden voor de accountant ontstaan pas dan indien de omzetsnelheid zo langzaam is dat hij ten tijde van het opmaken der balans niet kan constateren of de geproduceerde of verhandelde artikelen inderdaad worden verkocht. Als voorbeeld gold de houthandel. Ook ontstaan moeilijkheden indien de accountant niet in staat is de goederen te individualiseren. Als voorbeeld gold de diamantair. De accountant kan onder zijn verantwoordelijkheid deskundigen aantrekken om hem uit de nood te helpen. Wanneer hij naar eigen oordeel geen zekerheid kan krijgen dient hij de opdracht terug te geven. In het huidige tijdsgewricht zou hij kunnen overwegen een verklaring van oordeelonthouding af te geven. Dit middel was destijds evenwel nog niet 'uitgevonden'.

Wat betreft de noodzaak tot veelvuldige aanwezigheid van de accountant schijnt bij mijn weten de mening te bestaan dat in zulke gevallen de opdracht niet kan worden aanvaard. Een voorbeeld is geweest de weigering van de opdracht tot controle van de berger van het Lutinegoud.

De kwestie betreffende de steekproeven is van latere datum.

De stelling dat het toepassen van steekproeven tot vermindering van de zekerheid aanleiding geeft gaat uit van de gedachte dat voor het verkrijgen van de nodige zekerheid het toepassen van volledige detailcontrole vereist is. Steekproeven betekenen een reductie op de detailcontrole met als vermeende consequentie een vermindering van de (eigenlijk) noodzakelijke zekerheid. Over de noodzaak van detailcontrole is in de loop der tijden verschillend gedacht.

In de jaren twintig werd volledige detailcontrole van de administratie als een (theoretisch) ideaal beschouwd. De accountant die hierop verminderingen toepaste deed zulks op eigen verantwoording.

Door Reder en A. Mey werd later betoogd dat de detailcontrole op de verkopen in beginsel niet noodzakelijk is. Diephuis breidde deze gedachte uit tot de inkoop. In zijn voetspoor zou men dit kunnen uitbreiden tot alle kosten die met de activiteiten van de onderneming samenhangen, de zogenaamde activiteitskosten.

In het voetspoor van de zogenaamde analytische controle kan men op die weg nog verder gaan. Kosten die noodzakelijk zijn voor het functioneren van de onderneming behoeven evenmin in detail te worden gecontroleerd, daar zij

een minimum niveau dienen te bereiken, willen er geen functies verloren gaan. Men zou deze capaciteitskosten kunnen noemen. Dan blijven voor detailcontrole nog slechts over de kosten die uit het beleid voortvloeien, bijvoorbeeld de pr-kosten. Ook de investeringen behoren hiertoe.

Men dient nog in ogenschouw te nemen dat geen enkele controlehandeling op zichzelf staat. Tenminste worden alle posten onderworpen aan interne controle en voorts worden de totalen onderworpen aan analytische controle. Dan ontstaat pas de vraag of en in hoeverre nog detailcontrole noodzakelijk is.

De accountant dient te overwegen dat hij de jaarrekening dient te certificeren. Deze jaarrekening bevat slechts totaalcijfers. De vraag komt dan op in hoeverre detailcontrole zekerheid kan verschaffen omtrent de hoogte van de totaalcijfers. Theoretisch is zulks niet mogelijk. Doch wanneer deze zekerheid niet aanwezig is, hoe kunnen dan steekproeven tot vermindering van de zekerheid ten aanzien van de totaalcijfers aanleiding geven?

Het poneren van een axiomatisch voorbehoud en de pogingen het publiek ervan te doordringen, heeft zijn bezwaren. We trachten aan de ene kant aan de rekening geloofwaardigheid toe te voegen, en aan de andere kant nemen we een voor ons en voor het publiek onbekend deel ervan weer terug. Dit moet verwarring stichten en kan aan de geloofwaardigheid van het beroep niet ten goede komen.

De accountant heeft in vrijheid zijn beroep gekozen, met alle daaraan verbonden lusten en lasten en met de eraan verbonden risico's. Door studie, ervaring en alertheid, zal hij trachten de risico's tegemoet te treden. Het lijkt onjuist het publiek op te zadelen met onze moeilijkheden, waarvan het trouwens niets zou begrijpen.

Tegenover het publiek kan hij niet beter doen dan te streven naar een zo goed mogelijke taakvervulling, en door redelijke verlangens van het publiek niet te ontlopen.

Ik zou nog een paar opmerkingen willen maken over het frauderisico, zoals Blokdijk dit behandelt.

Blokdijk constateert terecht, dat een accountant die zich voor een niet door hem ontdekte fraude moet verantwoorden, in beginsel in het nadeel is. Hij meent dat hiertegenover een duidelijke uitspraak over de reikwijdte van het axiomatisch voorbehoud van grote betekenis is.

Men kan zich afvragen welke de betekenis is van een dergelijke uitspraak zo die al duidelijk zou kunnen zijn. Het gaat bij de behandeling van een fraudezaak, bijvoorbeeld voor een rechtbank, doch ook anderszins, niet om theoretische of algemene uitspraken, doch om de vraag of in het concrete geval de accountant als deskundige zijn arbeid op de juiste wijze heeft verricht, met de nodige 'skill and care'.

Wellicht kunnen theoretische bespiegelingen en uitspraken de accountant helpen bij zijn verdediging, doch de beste verdediging blijft, wanneer de accountant kan aantonen dat hij zijn arbeid op de juiste wijze heeft verricht en dat de betreffende fraude niet door hem gevonden behoefde te worden.

Een meer positieve houding van het NivRA terzake van het fraudevraagstuk kan naar mijn mening slechts worden toegejuicht. Blokdijk ontdekt in de redenering van het NivRA een vicieuze cirkel. Deze cirkel wordt evenwel onderbroken door na te gaan of de accountant zijn arbeid heeft verricht overeenkomstig de stand van de vaktechniek. Ook de eventuele rechter zal die vraag stellen. De ervaring leert dat de rechter meestal mild oordeelt.

Als nagekomen opmerking zou ik de vraag willen stellen of het amendement van Zuurdeeg, namelijk dat de accountant niet verantwoordelijk is voor leemten welke hij niet aan het licht kon brengen, niet de sleutel in zich draagt voor de oplossing van de verwachtingskloof. Dan zou men zijn stelling in positieve zin dienen te keren, waardoor zij ongeveer zou kunnen luiden: 'De accountant dient te doen wat hij kan'. Meer kan de accountant niet doen, en meer mag het maatschappelijk verkeer niet verwachten, doch minder ook niet.

We horen dan een resonantie van een van de bekende stellingen van Sternheim³.

Noten

1 'Voorstellen tot vaststelling van een nieuw Reglement van Arbeid'. Uitgave Niva, mei 1946, pag. 215.

2 *id*, pag. 188

3 'De Accountantscontrole', door Dr. A. Sternheim, 1924.